

SÜLI ATTILA

Egy árulás története: Balázs Manó honvédőrnagy életútja*

Bevezetés

Háromszék törvényhatósága az 1848. november 28-án tartott „nemzeti” gyűlésén mondta ki az önvédelmi harc vállalását. Ezt megelőzően végezték ki népitélet keretében az árulással vádolt Balázs Manó őrnagyot, a 12. honvédzászlóalj parancsnokát.

Az utókor Balázs Manót magától értetődően olyan árulónak tartotta, aki 1848-as tevékenységével és a korábbi határőrtiszti szolgálata alatt elkövetett kegyetlenkedéseivel kiérdemelte a sorsát. A Közlöny 1849. január 16-i számában megjelent tudósítás szerint, amelynek szerzője az információit a január elején Kolozsvárra érkező háromszéki küldöttektől (Lisznyai Kálmán, Jakab Elek, Macskási Antal, Jenei József) nyerte,¹ Balázs Manó arra biztatta honvédeit, hogy álljanak át báró Anton Puchner altábornagyhoz, erdélyi főhadparancsnokhoz, illetve a zászlóaljparancsnok az ellenséggel levelezett. Balázs állítólag azt is állította, hogy pénzzel nem rendelkezik, noha később 6000 forintot találtak nála. A felbőszült nép a honvédekkel együtt „a szó valódi értelmében” szétszaggatta az őrnagyot. „Erre Zsombori² hűséget eskübe a székely és általában a magyar ügyek vezére lett, s nincs rá panasz.”³ Benedek Áron nagyborosnyói lelkész a kolozsvári Honvéd című napilapban megjelent, Háromszék önvédelmi harcát felidéző cikkében így értékelte az eseményt: „Merthogy a véletlen és gyanúsán kimúlt Donáth⁴ és Lamberg⁵ sorsára jutott Balázs őrnagyok – kiknek s bűntársaik gonoszságán törek meg a székely bátorság – a camarilla bérencei voltak, tények, s cáfolhatatlan adatok igazolják. Amaz a Magyarsáron árulás következményében megtámadott székely vadászcsapat védelmére nem bocsátá a közvetlen parancsnoksága alatt lévő

* Jelen dolgozat az MTA BO/00002/12. számú Bolyai János Kutatói Ösztöndíjának támogatásával készült el. Itt szeretnék köszönetet mondani a tanulmányom elkészítéséhez nyújtott önzetlen segítségért Hermann Róbertnek, aki gazdag anyaggyűjtését a rendelkezésemre bocsátotta, Egyed Ákos akadémikusnak a szakmai tanácsaiért, Németh Györgynek, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára szakreferensének és Demeter Lajos helytörténésznek.

¹ Lisznyai Kálmán (1823–1863) költő, 1848-ban a 15. (Mátyás) huszárezred katonája; Jakab Elek (1820–1897) történetíró, Mátyás huszár; Macskási Antal (1820–1883) Mátyás huszár; Jenei József (1823–1880) birtokos, a maroszei nemzetőrség tisztje.

² Sombori Sándor ezredes.

³ Közlöny. Szerk.: Gyurmán Adolf. Debrecen. 2. évf. (1849) 1849. január 16. 8.

⁴ Donáth György (1792–1848) alezredes (15. határőrezred), később a székely tábor dandárparancsnoka. 1848. november 19-én halt meg betegségben Marosvásárhelyen.

⁵ Lamberg Ferenc gróf altábornagyot, pozsonyi hadosztályparancsnokot a felbőszült pesti nép 1848. szeptember 28-án felkoncolta.

és csak negyedórányi távolságra állomásozó nagyszámú rendes fegyvereseket.⁶ Emez pedig múlt évi november 27-én, mikor a szász-oláh rablócsorda Hídvége körül legfenyegetőbb állást vőn Háromszék megtámadására, cselet, erőszakot, s mindent elkövetve, hogy a vezérlete alatti vitéz honvédek letegyék a fegyvert. De a lelkes honfiak ellenszegülve a szaladással menekülni kívánó ármánykodót S[epsi]szentgyörgyig űzték, és ott, miután nála talált levelekből is a bűne kivilágolt, 28-án a felbőszültség miatt előlegeztetve a végrehajtás törvényes útja, rongálások s két lövésök alatt összerogyék, a marosvásárhelyi ütközetben is reactionális cselszövényét kitűntetett honáruló. Rémületes vala e kínos kivégzés, de méltó díja a legfeketébb honárulási merényletnek. Lovakkal tapodtaték a holttest; s átkot szora a felbúsult nép a kiszenvedettnek még emlékére is.

E nap méltán örökre emlékezetes maradand a székely nép történeteinek évkönyveiben. A kocka végre elvetették. A catilinaí, árulási vérfürdő életet s keresztséget ada a marosvásárhelyi ütközet után hozzánk menekült honvédek által élesztett háromszéki lelkesültségnek.⁷

Dózsa Dániel maroszéki nemzetőr és újságíró 1848. december elején Pap Mihály őrnaggyal és Kóvári László társaságában érkezett Erdővidékre a helyi lakosság megnyerése céljából. Emlékeit a magyar kormányzat hivatalos lapjában, a Közlönyben megjelenő cikksorozatában örökítette meg. Dózsa szerint August Heydte báró százados, az Erdővidékre betörő császári különítmény parancsnoka és Daniel Imre császári biztos Balázs őrnaggyal együttműködve hajtotta végre Bardóc fiúszék lefegyverzését. Az utóbbit azonban a honvédek megtudták, és elfogták az őrnagyukat. Őt „a nép Sepsiszentgyörgy piacán bűneihez méltó halállal végeztet ki, és rabokkal temettette el a bitófa alá”.⁸

A három fenn idézett írást leszámítva a korabeli források többsége mélyen hallgatott az ügyről. Ennek okát csak találgatni tudjuk, azonban nem szabad arról megfeledkezünk, hogy bár a népiélet forradalmi időkben nem példa nélküli eset, maga a cselekmény mindenképpen törvényellenes volt. Ettől függetlenül a későbbi visszaemlékezésekben és történeti munkákban Balázs Manó tettét árulásnak vélték, sőt néhányan annyiban kiszínezték a történetet, hogy a kivégzett főtisztet eleve emberi érzéseiből kivetkőzött lénynek ábrázolták, aki határőrtisztként visszaélt a hatalmával, és a neki alárendelt állománnyal embertelenül bánt. Kóvári László szerint Balázs még attól sem riadt vissza, hogy az édesapját megbotoztassa.⁹ Elbeszélése szerint a honvéd őrnagyot katonái fogták el és kísérték a szék házába, miután a levelezéséből nyilvánvalóvá vált az árulása. Kóvári azt is tudni vélte, hogy Balázs már 1848. május 16-án jelezte az erdélyi főhadparancsnokságnak, hogy még magyar származását is kész megtagadni azért, hogy saját nemzete ellen harcolhasson.¹⁰ Az elfogott parancsnok tárgyalása a szék házában folyt, az eljárás azonban elhúzódott, a főtéren össze-

⁶ A háromszéki dandár egyik egységét, a Kálnoky Dénes gróf által Erdővidéken szervezett és vezetett vadászcsapatot 1848. október 25-én császári csapatok, román és szász felkelők Magyarsárosnál meglepték és szétverték. A csúfos kudarc után a dandárvezért, Donáth György alezredest felmentették, helyébe Josef Betzman alezredest nevezték ki.

⁷ Benedek Áron: *Háromszékről*. Honvéd. Szerk.: Ocsvai Ferenc. Kolozsvár, 2. évf. (1849) 87. sz. 1849. április 9. 341.

⁸ Dózsa Dániel: *Erdély végnapjaiból*. In: Zepeczaner Jenő: *Udvarhelyszék az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején*. Tanulmány és okmánytár az udvarhelyszéki eseményekhez. Székelyudvarhely, 1999. 187–200.

⁹ Hasonló álláspontot képviselt K. Horváth Ignác Mátyás huszárszázados is. Kovachich Horváth Ignác: *Töredékek az 1848 és 1849-éi székely hadjáratokról*. Sajtó alá rendezte: Demeter László. In: *Határvidék. 1762–1918*. I. Felelős szerkesztő: Demeter Lajos. Sepsiszentgyörgy, 2003. 29.

¹⁰ Erre vonatkozólag egykorú kútfővel nem rendelkezünk.

gyűlt tömeg pedig attól tartott, hogy emiatt nem születik meg az általuk várt ítélet. Ennél fogva berontottak a tárgyalóterembe, kiragadták Balázst, és „ős székely szokás szerint, mint árulót” szuronyokkal és a lovak patája által kivégezték. Kővári szerint „a különben szép, eszes, magas termet férfi ott állt most a bitófa alatt; neje nem látogatta meg, csak gyermekét csókolhatá meg, kit hozzá felemeltek.”¹¹ Hasonló álláspontot képvisel Balázs Manó megítélésében Nagy Sándor és Egyed Ákos.¹² Mérsékeltébb véleményt fogalmazott meg tanulmányában Csikány Tamás. Szerinte a honvéd őrnagy vétkét aligha lehet pontosan megállapítani, de tény, hogy tárgyalta Heydte kapitánnyal, az Erdővidékre betörő ellenséges külföldi parancsnokával.¹³

Balázs Manó árulóként való ábrázolásának tipikus példáját a szépirodalomban Sombori Sándor Gábor Áron című ifjúsági regényében találjuk. Sombori olvasmányos munkája, amely a történelmi tévedések tárháza, szinte már a háttérben lapuló ellenforradalmár képében szerepelteti a szerencsétlenül járt honvéd őrnagyot, aki Dobai Károly ezredes véleménye szerint „karakter nélküli ember volt”. A szerző szerint Balázs közvetlenül az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés után Nagyszebenbe ment Puchnerhez, felajánlva szolgálatait, mire a főhadparancsnok a székely tábor bomlasztásával bízta meg őt. Az Erdővidéket részben feladó őrnagyot a honvédjein kívül Gál Dániel buktatta le, és a nép kollektíven szolgáltatott ítéletet az áruló számára.¹⁴

Balázs Manó életpályája 1848 tavaszáig

Balázs Manó 1811. március 30-án született a csíkszéki Csomafalván, katolikus székely család sarjaként. Édesapja, Balázs Károly, aki 1826-tól gyergyószentmiklósi előnévvel nemesiséget nyert, szintén a székely határőrségnél szolgált, ahonnan századosként vonult nyugdíjba. Bátyja, Balázs Konrád a 15. (2. székely) határőrezred tisztje volt, 1845-től őrnagy és zászlóaljparancsnok. Ő volt annak a mozgósított zászlóaljnak a parancsnoka, amelyet 1848. május elején előbb az erdélyi vármegyékbe a román parasztmozgalmak megfékezésére, majd a délvidéki hadszíntérre vezényeltek.¹⁵

Balázs Manó a katonai szolgálatát 1824. február 1-jétől kezdte meg a 15. (2. székely) határőrezred önköltséges hadapródjaként. 1831. április 16-tól zászlós az erdélyi kiegészítésű 62. sorgealozredben. Mint képességeiben és intellektualitásában kiemelkedő tisztjelöltet felvették a magyar nemesi testőrséghez 1831. szeptember 1-jén, ahol mint II. testőrörmester szolgált. A Mária Terézia által alapított, Bécsben szolgálatot teljesítő magyar nemesi testőrségbe elsősorban a magyar származású tisztek szellemi elitje kerülhetett be. Innen főhadnagyi rangban a 49. sorgealozredhez helyezték át 1836. szeptember elsején, majd 1844-től századosként ismét a 15. (2. székely) határőrezredben szolgált, ahol a 4. század parancsnoka volt.¹⁶

¹¹ Kővári László: *Erdély története 1848-49-ben*. Pest, 1861. 126–127.

¹² Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harca 1848-49*. Kolozsvár, 1895. 43–44.; Egyed Ákos: *Háromszék 1848-1849. Forradalom, szabadságharc*. Harmadik, bővített kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2008. 140–141.

¹³ Csikány Tamás: *A háromszéki kisháború 1848 decemberében*. Hadtörténelmi Közlemények, 120. évf. (2007) 3. sz. 837–873., 848.

¹⁴ Sombori Sándor: *Gábor Áron*. Bukarest, 1957. 92–94., 140–143.

¹⁵ Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848-49. évi szabadságharcban*. Budapest, 2000. 216–217.

¹⁶ Hellenbronth Kálmán: *A magyar testőrségek névkönyve. 1760–1918*. Budapest, 1939. 70–71.; Nagy: *Háromszék önvédelmi harca*, 46.

Az 1830-es évek végén megnősült, felesége Jindra Anna lett, akitől Emánuel nevű fiúgyermek 1839. június 26-án született.

Katonai szolgálata alatti viselkedéséről nagyon keveset tudunk. Szolgálati jellemzése szerint, amelyet 1848-ban parancsnoka, Dobai Károly ezredes készített, Balázs kiváló csapattiszt volt, aki a német és magyar nyelvek mellett az angol és olasz nyelveket is bírta. Minden bizonnyal alkalmazta a botbüntetést, amely a császári-királyi hadseregben a fenytés egyik eszköze volt, de hogy ezzel visszaélt volna, arra nézve forrással nem rendelkezünk. Ettől függetlenül a büntetés ezen formája mind testileg, mind lelkileg nagyon fájdalmas és megalázó volt. Így nem tekinthetjük meglepőnek, hogy éppen az április 25–26-i uzoni események¹⁷ idején az egyik határőr tüzér, Botos nevű azzal fenyegette Balázst, hogy két puszkagolyót tart magánál, egyiket a századparancsnoknak, másikat önmagának szánja az első adandó alkalommal. Ennek következtében a zászlóaljparancsnokság Botost Nagyszébenbe szállította, és ott folytatták le ellene a hadbíróági eljárást.¹⁸ Azonban nem valószínű, hogy Balázs a botbüntetést édesapjával szemben alkalmazta – vagy alkalmazhatta – volna. Balázs Károly százados és nemes volt, sőt fiával szemben még rangidős tiszt is. Nincs arra bizonyíték, hogy a fiának alárendeltje lett volna, aki még ebben az esetben is csak a hadbíróági eljárás keretében léphetett volna fel vele szemben.

Árkosi Kiss Mihály unitárius lelkész emlékezése szerint 1844-ben Balázs Manó elrendelte, hogy a lelkész a századának tartson prédikációt. Ennek végén, a templomból való kijövetelkor a százados kezét nyújtott Kissnek, megköszönvén, hogy határőreit a katonai szolgálat teljesítésére utasította, emellett dicsérő levelet írt a lelkészről az ezredparancsnokság részére.¹⁹

Nagy Sándor szerint Balázs a gyűlölt határőri katonáskodási rendszer jelképe volt. Ennek alátámasztására két okmányt közölt, 1847-ből és 1848-ból, melyekben Balázs mint századparancsnok hozzájárult a beosztottjai házasodásához. Kétségtelen tény, hogy a határőrség intézménye mélyen meghatározta a katonák magánéletét is, de a korlátozások a rendszer egészét jellemezték, ezekből Balázs Manóra nézve mélyreható következtetéseket levonni nem lehet.²⁰

Katonai pályájának alakulása 1848 tavaszán és őszén

1848-ban alapvető változások következtek be Erdély politikai és társadalmi berendezkedésében. Május 31-én az erdélyi diéta elfogadta a Magyarországgal való uniót, amelyet rövidesen szentesített V. Ferdinánd. E politikai változás kihatott az erdélyi főhadparancsnokságra is. A nagyfejedelemségben állomásozó csapatok többsége – leszámítva a két székely gyalog és a székely huszárezred 3 osztályát – idegen (osztrák, cseh, morva, lengyel, ukrán) és román kiegészítésű volt. Noha az erdélyi főhadparancsnokságot az uralkodó június 10-én utasította a magyar minisztérium rendelkezéseinek teljesítésére, a katonai hatóságok együttműködési szándéka kétséges volt. A parancsnokok többsége az uralkodó iránti feltét-

¹⁷ 1848. április 25-én a 15. (2. székely) határőrezred négy százada megtagadta a kiindulási parancsot, illetve lefoglalta és visszazállította a kivitelre tervezett 1550 darab kovás puskát. A négy század Tordára és Nagyenyedre vonulását és a fegyverek elszállítását a guberniumi biztosok érték el végül.

¹⁸ Balázs Konrád és emlékirata. Határvidék. 2. Szerk.: Demeter Lajos. Sepsiszentgyörgy, 2006. 40–59., 44–45.

¹⁹ Kiss Mihály árkosi unitárius esperes politikai fogsága. Keresztény Magvető, 22. évf. (1887) 6. sz. 415–416.

²⁰ Nagy: Háromszék önvédelmi harca, 46.

len hűség és a birodalmi egység szellemében nevelkedett, és eleve rossz szemmel nézték a magyar önállósodási törekvéseket.

1848. május 19-én Batthyány Lajos miniszterelnök szózatot intézett a székely székekhez és ezredekhez, melyben a délvidéki szerb lázadás miatt önkéntes zászlóaljok alakítására és a Szegeden alakuló táborhoz való csatlakozásra szólította fel őket. A mozgósítás elősegítésére háromtagú küldöttséget menesztett Erdélybe, pontosabban Székelyföldre. Ezen lépését azonban sem az erdélyi főkormánysszékkel, sem a bécsi kormánysszervekkel nem egyezettette, kiváltva azok gyanakvását és nehezítését. Ellenezte a székely alakulatok kimozdítását a magyar kormány legbiztosabb támaszának számító erdélyi liberális nemesség is, mert félt, hogy a román paraszttörménnyel szemben nem marad megbízható fegyveres erő. Végül kompromisszum született: a román és székely határőr gyalogezredek egy-egy zászlóalja és a 11. székely határőr huszárezred alezredesi osztálya fog a délvidéki táborba vonulni.²¹

A délvidéki hadszíntérre való vezénylés az 1848 májusa óta Tordán és Nagyenyeden állomásozó háromszéki századoknál kis híján lázadást idézett elő, mivel nekik korábban azt ígérték, hogy nem kell Erdély határait elhagyniuk. A főkormánysszék Mikes János grófot, illetve Berde Mózes ügyvédet küldte a meggyőzésükre. Az utóbbi egyébként a háromszéki határőri rend országgyűlési követe volt. A Tordán állomásozó két század állományából csak egy fő volt hajlandó Magyarországra kiindulni, a többiek pedig csak akkor, ha a nemesek is velük tartanak. Némileg jobb volt a helyzet Nagyenyeden, ahol csak 25 fő szabta az előbbi feltételt, a többiek készek voltak azonnal indulni. A zászlóalj júliusban nem túl nagy lelkesedéssel elindult a Délvidékre, állományából mintegy 82-en szöktek haza. A 6. század tagjai Balázs Konrád őrnagyot, zászlóaljparancsnokot lelövésével fenyegették arra az esetre, ha elrendeli a menetelést. Erre végül nem került sor, de a század állománya hátra maradt.²²

Ebben a nehéz helyzetben Pap Mihály nyugalmazott őrnagy 1848. augusztus 5-én Kézdivásárhelyről felszólítást intézett a székely határőrökhöz. Emlékeztette őket a régi székely vitézségre, illetve arra, hogy a francia forradalmi és napóleoni háborúkban milyen bátran harcoltak. A hazaszökött katonák szégyen hoztak a székelysége, és felkérte a papokat, lelkipásztorokat, hogy jó szóval bírják visszatérésre a dezertálókat. Felszólítását az alábbi sorokkal zárta: „Uram botsásd meg nekik bűneiket, mert nem tudják mit tselekedtenek, ezen estben titeket kedves Veterán Társaim kiket az isten jó egésséggel és erővel megáldott, tellyes bizodalommal kérlek, hogy mi ezen motskot rajtunk Száradni, a' bujtogatóknak káros ármiankodásait is tovább harapózni meg ne szenvedjük – hanem fogjunk fegyvert és siessünk kedves magyar hazánkot ellenségeinktől megoltalmazni –

Én mindenkor életemet is ezen szent ügyé[r]t feláldozni kész vagyok reméllem, hogy ti is kedves barátaim engemet követni fogtok, addig is Isten veletek.”

²¹ A téma alapos feldolgozása: Urbán Aladár: *A székely katonaság segítségül hívása 1848 májusában*. Hadtörténelmi Közlemények, 27. évf. (1980) 3. sz. 405–420.; Csikány Tamás – Demeter Lajos – Egyed Ákos – Kedves Gyula – Urbán Aladár: *Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken*. Budapest, 2008.

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL). Gubernium Transylvanicum. Elnökségi iratok. F37. 1848:1802. Mikes János gróf és Berde Mózes jelentése a főkormánysszéknek. Kolozsvár, 1848. június 29. Közli: *Documente privind Revoluția de la 1848. în Țările Române. C. Transilvania*. Vol. VIII. 26 iunie-30 iunie. Volum întocmit de: M. Bodor, E. Cosma, G. Neamțu. Cu cuvânt introductiv de Acad. Camil Mureșanu. București, 2007. 233–234.; Balázs Konrád emlékirata, 46–47.; Csikány–Demeter–Egyed–Kedves–Urbán: *Székely határőrök*, 70–71.

A felhívás kihirdetését Balázs Manó százados külön rendeletben hagyta meg a századkormányára alá eső falvak elöljáróinak. Érdekes ezt teljes terjedelmében közölnünk, mert hűen tükrözi a később kivégzett tiszt felfogását:

„A’ falusi Commendáns és Katona Bíráknak

S[epsi] Sz[en]t György aug[usztus] 7^{kén} 1848^{ba}

Ezen nyilatkozatot másolatba, mely minden valódi Székely Katonában a’ ki összeink által szerzett Országszerte híres, ditsó nevet hordoztak, jelenleg pedig Szeged alá a’ nagy magyar honnunk védelmére szál[í]tott Székely katona atyánkfia[i] által bémotskoltatott tény miat[t] – méltó és örökre megsértő vészhangra talált – oly meghagyással közöltetik, hogy eztet a’ kívánság szerént illő módon közhírré tenni tartsák kötelességek[ne]k. –

Balás százados”²³

A fentiekből láthatjuk, hogy Balázs Manó nem tartozott a magyar kormányzat esküdt ellenségei közé. Először ezredparancsnokától, Dobai Károly ezredestől kérte 1848. július 27-én alkalmazását a szerveződő honvédségnél, zászlóaljparancsnoki beosztásban, őrnagyi rendfokozattal. Ezt az alábbi sorokkal indokolta: „Csak is pontos szolgálatom megtételével érzem magamot testi és lelki erőbe. – Mivel nevezetesen itten katonai működésünk némely körülmények által oly annyira meg vagyon fojtva, hazafiúi indulatomnál fogva méltán óhajtánám, most éppen ahol szeretett hazánkat sokféle ellenségeskedések fenyegetik, egy oly elhelyeztetésemet, hol ipar és szorgalmom által magamat használtathatnám.” A kérelmet Dobai ezredes azzal a megjegyzéssel továbbította az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz, hogy meggyőződése, hogy Balázs több jelentkezővel együtt a „kötelességeknek megfelelnek”.²⁴ Az áthelyezés motiváló tényezőt jelenthetett Balázs számára, aki ekkor már 24 év 6 hónap szolgálati viszonyal rendelkező volt, hiszen a császári-királyi hadseregben az előmenetel 1848-ig nagyon nehézkes volt. Kérését megismételte Mészáros Lázár hadügyminiszternél. Itt több lehetőséget is felvázolt alkalmazásával kapcsolatban. Vállalt volna szolgálatot a hadügyminisztériumba vagy tanári hivatást a Katonai Főtanodában, végül pedig zászlóaljparancsnoki beosztást valamelyik honvéd vagy nemzetőr alakulatnál.²⁵

Balázs Manót 1848. augusztus 25-én nevezték ki őrnagynak és a 12., marosvásárhelyi székhelyű honvédzászlóalj parancsnokává.

Erdélyben az első négy honvédzászlóalj toborzása és szervezése 1848. június elején kezdődött meg Kolozsvár, Marosvásárhely, Déva és Fogaras székhellyel (sorszámuk: 11-14.). Az érdemi szervezőmunkát a Vay Miklós báró királyi biztos felügyelete alá rendelt főkormányos véggezte, amely fogadta az erre célra magánszemélyek által felajánlott adományokat is. A hadügyminisztérium rendelete alapján az erdélyi főhadparancsnokság megadta a szükséges támogatást, amely ekkor még abban merült ki, hogy a hadfogadó helyekre magyarul beszélő tiszteket és altiszteket rendeltek ki. Július második felében a zászlóaljak

²³ Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy / Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe. 387. Fond. 2. dosszié 114–115.

²⁴ MNL OL Országos Nemzetőrségi Haditanács. Közösen Kezelt Általános Iratok. H92. 2732/nő. Balázs Manó százados levele Dobai ezredeshez, Sepsiszentgyörgy, 1849. július 27. Mellette: Dobai ezredes átirata az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz. Kolozsvár, 1848. augusztus 10.

²⁵ MNL OL Országos Nemzetőrségi Haditanács. Közösen Kezelt Általános Iratok. H92. 3108/nő. Balázs Manó százados levele Mészáros Lázár hadügyminiszterhez, Sepsiszentgyörgy, 1848. július 22. Mellette: Balázs Manó katonai szolgálati leírása.

szervezését Dobai Károly ezredes, a 15. (2. székely) határőrezred parancsnoka vette át, aki augusztusban elkészítette a zászlóaljak fegyver- és felszerelési igényét. A honvédek részére szeptemberben 2000 darab Augustin rendszerű gyutacsos puskát és 1000 katona részére egyenruházatot szolgáltattak ki a gyulafehérvári raktárból. Szintén szeptemberben pénzhány miatt a négy zászlóaljat összevonták, a dévai önkénteseket Kolozsvárra, míg a fogarasiakat Marosvásárhelyre rendelték.

A 12. zászlóalj honvédjeit a marosvásárhelyi várban képezték ki. Arról, hogy Balázs zászlóaljparancsnokként milyen emberi tulajdonságokkal rendelkezett, Vajasdi Lajosnak, az alakulat egykori katonájának visszaemlékezéséből nyerhetünk képet: „Én derekabb és szebb testtartású, büszke katonát még most sem ismertem, mint amilyen volt Balázs Manó. – Szerettük is úgy, mint édesapánkat, útközben hozzánk csatlakozott tarka paripáján velünk élcelt, tréfált és verset énekelt velünk útközben.”²⁶

A harmadik balázsfalvi gyűlés (1848. szeptember közepe) során meghirdetett román felkelés következtében Tholdalagi Ferenc gróf maroszéki főkirálybíró a zászlóaljat Küküllő megyébe kívánta rendelni, ezt azonban Dobai ezredes ellenezte, mivel az újoncok még kiképzetlenek, és a napokban kapott „lőkupakos”²⁷ puszkák használatát sem sajtóították még el eléggé.²⁸

Ebben a feszült légkörben, szeptember 30-án érkezett a városba a 41. Sivkovich sorgyalogezred négy százada, amelyeket a helyi parancsnok, Georg August von Auenfels ezredes a várban kívánt elszállásolni. Mivel a városba érkező sorkatonaság parancsnoka a magyar kormányról ellenszenvvel nyilatkozott, a polgárok, Berzenczey László²⁹ kormánybiztossal az élen egyre hangosabban követelték a távozásukat. Ekkor Balázs őrnagy felment August ezredeshez, aki kijelentette, hogy a sorgyalogságot a város főbírája és a szék főkirálybírója hívta a várba. Balázs az említett két tisztségviselővel visszament Augusthoz, aki ekkor úgy nyilatkozott, hogy sem a főkirálybíró, sem a főbíró nevét nem hozta korábban szóba. Ekkor Balázs és August kis híján összeverekedtek, de végül sikerült elsimítani az ellentéteket. A sorkatonák végül elvonultak a városból.³⁰

Szeptember végén a román mozgalmak ellenében bevetették a zászlóalj két századát. Október elején a nyárádtói román mozgalom lecsendesítésére a főkirálybíró először 400 honvédet akart kirendelni, végül az alakulat gyenge fegyelme miatt csak 120 főt küldött ki. Október 14-én a főkirálybíró újabb 300 honvédet rendelt ki a forrongó vidékre. A Balázs őrnagy vezetésével Nyárádtőre kivonuló honvédek felgyűjtötták a falut.³¹

1848 őszén az erdélyi helyzet megoldását sokan a székelység mozgósításától remélték. A székely had felállítását az október 16–18-án tartott agyagfalvi gyűlés határozta el. Ennek élére a 11. (székely) huszárezred parancsnokát, Sombori Sándor ezredest állították, a tábori főbiztos pedig Berzenczey László lett. A négy széknek megfelelően 4, egyenként 4000-4000 fős dandár létrehozását mondták ki. A székely tábor tehát lényegében egy közel tizenöt-

²⁶ MNL OL Mikrofilmgyűjtemény. 17669. tekercs. A Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának Történeti Levéltára. 1848-1849-es Ereklémúzeum. *Vajasdi Lajos visszaemlékezése*.

²⁷ Ezek valójában gyutacsosak voltak.

²⁸ Süli Attila: *A nemzetőrség, a honvédség és a Kossuth-szabadcsapat szervezése Erdélyben 1848-ban*. Sepsiszentgyörgy, 2011. 128–129.

²⁹ Életútjára lásd: Egyed Ákos: *Berzenczey László*. In: 1848 erdélyi magyar vezéralakjai. Marosvásárhely, 2004. 20–36. (Erdély emlékezete)

³⁰ MNL OL Vay Miklós kormánybiztosi iratai. H113. 1848:1229. Tholdalagi Ferenc gróf beszámolója Vay királyi biztoshoz, Marosvásárhely, 1849. szeptember 30.

³¹ Süli: *A nemzetőrség...* 129.

húszezres létszámú népfelkelő „hadtest” volt, melynek kötelékében körülbelül 2500 reguláris katona harcolt. Tüzérséggel egyáltalán nem rendelkeztek. A reguláris alakulatok közé sorolandók a két székely határhozred egy-egy zászlóaljja, a székely huszárezred három százada és a 12. honvédszászlóalj. Harcértékük szempontjából a második vonalat jelentették a székek és városok felfegyverzett nemzetőrségei, melyek részben a gyulafehérvári fegyverraktárból, részben saját, főleg vadászpuskával voltak felszerelve. A harmadik lépcsőt pedig a lándzsával, kaszával, vasvillával felfegyverzett népfelkelők képezték. Ekkora tömeg élelmezése azonban komoly gondot okozott, pénz alig állt rendelkezésre, így az egyes alakulatok sorszor rekvirálásra kényszerültek, ami több esetben fosztogatássá fajult.

1848. november 18-án a székely tábor parancsnoksága az alábbi utasítást bocsátotta ki Franz Dorsner ezredes számára, aki a csíki „dandár” parancsnoka volt: „Az őrnagy Balás Manó vezérlete alatt álló 12. honvéd zászlóalj dandárvezér úrnak dispositioja alá adatnak, miaránt az említett őrnagy haladék nélkül értesítendő.”³²

Szöllősy István, a zászlóalj volt tizedesének visszaemlékezése szerint Balázs már a székely tábor harcai idején levelezett és együttműködött Karl Urban alezredessel. Állítólag erről Makkfalván napiparancsot is felolvasott a zászlóaljparancsnok.³³ Közlését azonban egykorú forrással megerősíteni nem tudjuk.³⁴

Ezzel szemben Vajasdi Lajos visszaemlékezése szerint Balázs Manó igyekezett a legjobb tudása szerint felkészíteni alakulatát a hadszíntéri szolgálatra. A kiképzés folytatása mellett rendszeresen riadóztatta a honvédeket, és mindent megtett a hadrafoghatóság megteremtése és megőrzése érdekében.³⁵

Október 21-én a székely táborparancsnokság Balázs őrnagyot zászlóaljával és 2 nemzetőr zászlóaljjal Radnót felé indította, a fenti erőket a környező falvakban úgy kellett elhelyezni, hogy Radnót mint hadműveleti bázis biztosítva legyen.³⁶

Október 27-én az egész, Dorsner vezette csíkszéki dandárt a Mezőség felé rendelték a román felkelők ellen. Az elővédet a 12. honvédszászlóalj képezte.³⁷

1848. október 31-én a Josef Betzman alezredes vezette székely dandár Sárpataknál szétverte Urban főleg népfelkelőkből álló előhadát. A székely erők egy zászlóalj háromszéki határból, a 12. honvédszászlóalj néhány századából és 30–40 Mátyás-huszárból álltak. Az ütközet előtt a háromszékiek megkérték Betzmant, hogy vezesse őket szuronyrohamra a mintegy 1500–2000 fős román tábor ellen. Az egyik oldalról a határbőrök, a másik oldalról pedig a honvédek által szorongatott felkelők közül a Mátyás-huszárok sokat lekaszaboltak, de legalább olyan sokan voltak azok, akik a Marosba fulladtak. Nem jártak szerencsésebben azok sem, akiknek sikerült a folyót átúszni, mivel időközben megérkezett Berzenczey a maros- és udvarhelyszéki nemzetőrökkel, és szörnyű mészárlást vitt közöttük végbe. Jakab Elek szerint csak a folyóba több mint négyszázan fulladtak bele. A menekülőket üldözve a

³² MNL OL Mikrofilmgyűjtemény. 19172. tekercs. Kovászna Megyei Levéltár, Sepsiszentgyörgy. Székely Nemzeti Múzeum Levéltára. 1848/49. évi dokumentumok gyűjteménye. Pálmay József adománya. *A Székely tábor parancskönyve*. (1848. október 18. – november 2.) 6.

³³ Szöllősy István: *A XII. önkéntes honvédszászlóalj működése az erdélyi hadjáratban*. In: 1848-49 Történelmi Lapok. Szerkeszti: Kuskó István. Kolozsvár, 1897. (cikksorozat) 6. Ugyanezt állítja Komáromi Ferenc is. Komáromi Ferenc: *Vésznapok a Székelyföldön. Korrajz az 1848-ki forradalomból*. Írta: Komáromi Ferenc. Első füzet. Marosvásárhelyen nyomta Kali Simon a Főtanoda be-tüivel. 18.

³⁴ Erre vonatkozólag a székely tábor parancskönyve sem tartalmaz információt.

³⁵ *Vajasdi Lajos visszaemlékezése*.

³⁶ *Székely tábor parancskönyve*, 10. Utasítás Dorsner dandárvezérhez 1848. október 21.

³⁷ *Székely tábor parancskönyve*, 20.

székelyek Vajdaszentivánnál érték el Urban fő erőit. Időközben ideérkezett Dorsner dandárja is. Betzman dandárja 1 század csíki határőrből, két század honvédből (12. honvédzászlóalj), egy zászlóalj háromszéki határőrből (315 fő) és két zászlóalj lándzsás nemzetőrből állt. Ezen erőket a parancsnok a falutól észak-nyugatra állította fel. Ettől mintegy 150 lépés távolságra helyezkedett el Dorsner dandára és két század honvéd a 12. honvédzászlóaljból. A háromszéki zászlóaljtól balra állt fel Kálnoky Dénes gróf vadászcsapata (80 fő) és 38 Mátyás-huszár. Az ütközet kezdetén a Betzman parancsára a faluba vonuló két zászlóalj lándzsás nemzetőrt a házakban elrejtőzött felkelők heves tüzelése fogadta, akik csak a segítségükre küldött Kálnoky vadászok segítségével tudtak úrrá lenni az ellenségén. Ezzel párhuzamosan a dragonyosok is rohamot intéztek Dorsner erői ellen, akinek két század székely huszára tétlenül szemlélte az eseményeket, a nehézlovasokat csak a székely határőrök messze hordó puskáinak sortüze állította meg. A lovasroham megállítása után a honvédek szuronyrohamot intéztek a bukovinai határvaszok ellen, melynek eredményeképpen Urban elrendelte az általános visszavonulást. A retirálókat üldöző székelyek másnap érték el az ellenség által kiürített Szászrégent. A város ugyan behódolt, de nem teljesítette Berzenczey követeléseit, vagyis nem fizetett hadisarcot, és nem látta el élelemmel a székely tábor. Ennek következtében a székelyek a város kirabolták és felgyújtották. Ezzel lényegében a székely tábor sorsa beteljesedett. A fegyelem felbomlott, sokan a frissen szerzett zsákmánnyal megrakottan egyszerűen hazatértek. Akik még táborban maradtak, azok Marosvásárhelyre vonultak vissza.

Itt azonban nem sokáig volt részük nyugalomban, mivel Gedeon József császári tábornok november elején 4000 fővel és 6 ágyúval Marosvásárhely ellen indult. Az offenzívájának célja a Felvinc–Nyárádtő vonal elfoglalása, az Urban alezredes alatt harcoló csapatokkal való összeköttetés megteremtése, valamint a Maros-völgy pacifikálása volt.

Vajasdi Lajos visszaemlékezése szerint Szászrégen kifosztása után sem Sombori ezredes, sem Balázs őrnagy nem mutatott nagy hajlandóságot a további harcra.

A marosvásárhelyi ütközet a székelyek kudarcával végződött. A császári ágyúk tüzelése következtében a székely és Mátyás-huszárok egyaránt szétfutottak, mivel több ágyúgolyó is közöttük csapódott be. Példájukat gyorsan követték a nemzetőrök és népfelkelők is. Csak a háromszéki zászlóalj és a 12. honvédzászlóalj egy százada rohamozta meg az ágyúkat, ezeket azonban nem sikerült elfoglalniuk. A zászlóalj többi százada a harcoktól távol állomásozott, amit többen a zászlóaljparancsnok cselszövényének véltek.³⁸ A székely tábor maradéka katasztrofális vereséget szenvedett.

Az ütközet következményeként sok honvéd elhagyta az alakulatot. A honvédek többsége ugyanis marosszéki lévén egyszerűen hazaszökött. K. Horváth Ignác Mátyás huszár százados Gyergyóban „Balázs Emánuel őrnagyokat találván, mondtam, miért nem szedi egybe a fiatal katonákat, és miért nincs több ügyelettel reájok, mire amúgy könnyedén, őket számba vevőleg válaszolt.”³⁹

Akik nem hagyták el egységüket, azok Gyergyóalfalun és Csíkszeredán keresztül Háromszék felé vették útjukat.⁴⁰

³⁸ Szöllősy: *A XII. önkéntes honvédzászlóalj működése az erdélyi hadjáratban*, 21. Vö. Dálnoki Incze József: *Irtóháború 1848. és 1849-ben*. Kézirat. Lelőhely: Kolozsvári Egyetemi Könyvtár. Leltári szám: MS648.

³⁹ K. Horváth: *Töredékek az 1848 és 1849^{ki} székely hadjáratokról*, 27.

⁴⁰ Süli: *A nemzetőrség... 187–193.*; Vajasdi Lajos visszaemlékezése

Erdővidék katonai parancsnokaként

Balázs erősen megfogyatkozott alakulatával tehát Háromszékre húzódott vissza, és Erdővidék védelmének első számú irányítója lett. Vajasdi Lajos szerint Balázs ekkor már nem sok hajlandóságot mutatott a harcra. Olyannyira nem bízott a sikerben, hogy feleségét és kiskorú gyermekét Barótról Sepsiszentgyörgyre költöztette.

Erdővidék, amely földrajzilag magában foglalta az Olt-völgyet, a Kormos-Lángos- és Barót-patak vidékétől terjedő területet, közigazgatásilag nem volt egységes régió. Miklós-várszék Háromszékhez, Bardóc-fiúszék Udvarhelyszékhez, emellett néhány község (Felsőrákos, Ágostonfalva, Apáca, Ürmös) Felső-Fehér megyéhez tartozott. Ezzel szemben katonai igazgatási szempontból mind Miklós-várszék, mind Bardóc-fiúszék a 15. (2. székely) határőrezred, illetve a 11. (székely) határőr huszárezred hadkiegészítési területének részét alkotta.

Időközben a császári csapatok, valamint a román és szász felkelők megszállták Maros- és Udvarhelyszéket, míg Csíkszék állásfoglalása kétséges volt. November 16-án az észak-erdélyi magyar csapatok feladták Kolozsvárt, így Erdély – Háromszék kivételével – az ellenség kezére került. Háromszék 1848. november 11–12-én székgyűlést tartott Sepsiszentgyörgyön, ahol védelmi intézkedéseket foganatosítottak. Berde Mózes kormánybiztos lett – P. Horváth Albert főkirálybíró mellett – a polgári ügyek felelőse, a katonai ügyeké pedig az időközben hazatért Dobai Károly ezredes. Demeter József pedig a katonai ellátásért felelős biztos posztját töltötte be. November 13-án küldöttséget indítottak Brassóba, amely magával vitte a törvényhatóság Puchnerhez írt levelét. A delegációt Brassóban fogva tartották, majd november 19-én érkeztek vissza Puchner levelével. Ennek tartalma elutasító volt, kijelentve, hogy ha nem hódolnak meg, a császári csapatok megszállják Háromszéket.⁴¹

A továbbiakról a szemtanú Komáromi Ferenc az 1849. június 12-én Marosvásárhelyen megjelent munkájában így emlékezett: „November 23-án olvastatott fel e gyalázatos válasz⁴² Szentgyörgyön a bizottmányi ülésben; - s ugyan ez nap – a választ nyomban az ellenség betörése követvén – volt Bodzánál az első csata. Lássuk előbb a gyűlés folyamatát. Az ellenség közeledésének híre zúzott kedélyeket hozta, minden háztól a gyűlésbe. Dobai, Zsombori és Nagy Imre ezredesek⁴³ valának a három hadtestre osztani tervezett sereg vezérei. Ezek közül a két első ezer okot hozott fel, hogy a gyűlés ne engedje magát túláradó lelkesültségtől elragadtatni; s különösen a hadüzenetet fontolja meg higgadtan. Azt állíták, hogy pénz, munitió nincsen, főleg pedig, hogy az öntött ágyú harcra nem – hanem csak lakomákon puffogatni használható.⁴⁴

Erre Gál Dani,⁴⁵ s többen felfejték, hogy pénz van, mert a hadi pénztárt, a marosvásárhelyi futás alkalmával Kis Lajos segéd megmentvén, 6000 pengő rftat kaptak kezökhez. Ezenkívül a helybeli katonai, s polgári katonaságok pénztárai is rendes állásukba vannak. S végre van 40 mázsa kész töltény is, s naponta annyi készül, hogy folytonosan csatázhatnak. Az öntött ágyúkat illetőleg pedig Gábor Áron⁴⁶ – azoknak lelkes mestere – úgy nyilatkozott; hogy próbálóvést fog tenni, s ha 2000 lépésről, bármelyik tornyat öntött ágyújával az első

⁴¹ Egyed: *Háromszék 1848-1849*, 121–126.

⁴² Anton Puchner báró altábornagy, erdélyi főhadparancsnok válasza Háromszék átiratára. Nagyszében, 1848. november 16. Közli: Egyed: *Háromszék 1848-1849*, 294–296.

⁴³ Nagy Imre 1848-ban a 11. (Székely) huszárezred alezredese volt.

⁴⁴ Itt feltehetőleg a Kálnoky Dénes gróf által felajánlott egyfontos vaságyúra gondoltak.

⁴⁵ Gál Dániel (1811–1861) Illyefalva országgyűlési képviselője, Hunyad megye kinevezett kormánybiztosa.

⁴⁶ Életútjára lásd: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 348–349.

lövésre le nem lövi; azon esetben a második lövést maga fogja ágyúja előtt öt lépés távolságban kiállani.⁴⁷

Az Udvarhelyszéket megszálló Heydte 1848. november 24-én felszólítást intézett Székelyudvarhelyről „Bardócz fiúszerék minden polgári és katonai lakosaihoz”. Ebben kifejtette, hogy tudomására jutott azon hír, hogy a „pártütő” Dobai ezredes Bardóc fiúszerékben népgyűlést akar szervezni. Mivel Udvarhelyszék közgyűlése I. Ferdinándra és Puchner október 18-án kelt proklamációjára esküdött, nekik is ehhez kell tartaniuk magukat. Felszólította őket, hogy a határőrök és a polgárok november 27-ig szállítsák be a fegyvereiket Karácsonfalvára egy tizedes és 8 közkatoná kíséretében. Engedelmisség esetén a személy- és vagyonbiztonságot garantálja, ellenkező esetben a határon összevont erőivel benyomul, és így szerez érvényt követeléseinek.⁴⁸

Mivel Háromszék nem hódolt meg, megindult a császári-királyi csapatok koncentrált támadása. Heydte százados különítménye november 26-án bevonult Felsőrákosra. A császári csapatok, román és szász felkelők két napig állomásoztak a faluban. Heydte komoly segítséget kapott az általa Bardóc-fiúszerék biztosává kinevezett Daniel Imrétől.⁴⁹

Vajasdi Lajos szerint a zászlóalj először sikeresen verte vissza a székely huszárokkal Heydte támadását,⁵⁰ ennek ellenére tisztjeik visszavonulást rendeltek el. Ezt a honvédek közül sokan árulásnak vélték. A tiszték közül többen is a megadás mellett nyilatkoztak a gyűléseken, amit ő az utóbbiak császárhű nevelésével indokolt. Balázs az erdővidéki védőerőt egészen Köpecig visszavonta.⁵¹

K. Horváth Ignác visszaemlékezése szerint Heydte a támadása után megadásra szólította fel Balázst, a „parlamentírozás”-t a zászlóaljparancsnok személyesen folytatta. Balázs megpróbálta a honvédeket a fegyverletételre rábírní, de azok erre nem hajlottak, majd a védelmi állásba helyezett alakulatot Heydte visszanyomta, 46 honvéd pedig Alcsíkba szorult, őket Dorsner ezredes Csíkszentimrénél lefegyverezte.⁵² Az „árulót” saját honvédjei fogták el. A honvédek lefegyverzéséről azonban Vajasdi Lajos nem tud, ráadásul ekkor még Csíkszerék lakossága hezitált az önvédelmi harc vállalása és a meghódolás között. A döntés csak december elején született meg, így Dorsner akciója valószínűtlennek tűnik. Nem kizárt, hogy K. Horváth Ignácnál az események összemosódtak, és a háromszékiek december közepi csíki akciójára gondolt, amikor Dorsner valóban szembeszállt a honvédekkel.⁵³

Mi indokolhatta ezt a retírárást, amely sokak szemében árulásnak tűnt? Erre egy későbbi, november 30-án kelt kútfő adhat magyarázatot. Dobai ezredes e napon Laborfalváról kelt levelében megróttá a „2^{dik} honi gyalog századot”, hogy Felsőrákoson önként letették a fegyvert. A század parancsnoka Lázár János alszázados volt, így nyilvánvaló, hogy a 15. (2. székely) határőrezred területi kompániájáról van szó. Azaz Bardóc-fiúszerék lakossága – határőrök és polgári személyek egyaránt – engedelmeskedett Heydte utasításának, és letették a fegyvert. Dobai felszólította Lázár századost, hogy e gyalázatos tettet és bűnt jóváte-

⁴⁷ Komáromi: *Vésznapok a Székelyföldön*, 51.; Dobai Józsefre lásd: Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 307–308.; Somborira: uo. 626.; Nagy Imrére: uo. 534.

⁴⁸ Hadtörténelmi Levéltár, Budapest. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc iratai. 52b-7/2.

⁴⁹ Csikány: *A háromszéki kisháború 1848 decemberében*, 850.

⁵⁰ Ezt egykorú forrásokkal alátámasztani nem tudjuk.

⁵¹ *Vajasdi Lajos visszaemlékezése*.

⁵² K. Horváth: *Töredékek az 1848 és 1849^{ki} székely hadjáratokról*, 29.

⁵³ Egyed Ákos: *Csíkszerék az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés után*. In: Egyed Ákos: *A korszerűsödő és hagyományörző Erdély*. Csíkszereda, 1997. 1-2. köt.; a vonatkozó rész: 1. köt. 322–326.

endő vegyék magukhoz ismét a fegyvereket, és álljanak készen a harcra. Lázár december elsején kérte vissza a puskákat Daniel Imrétől, aki erre természetesen nem volt hajlandó.⁵⁴

Heydte támadásának elhárításában tehát Bardóc fiúszerk lakossága nem volt hajlandó segítséget nyújtani, Balázs néhány száz honvédjával pedig erre nem volt képes. Mivel nem akarhatta, hogy alakulata felmorzsolódjon, elrendelte a visszavonulást, de nem tette le a fegyvert! Pedig Bardóc fiúszerk lakosságának példájára akár ezt is megtehetette volna.

A „harag napja” Sepsiszentgyörgyön

(1848. november 28.)

Ebben az időszakban Sepsiszentgyörgyön nagyon feszült volt a hangulat. Az önvédelmi harc vállalását a törvényhatóság még nem mondta ki, de Gál Dániel illyefalvi országgyűlési képviselő és kormánybiztos politikai elvbarátaival, akik közül kiemelkedett Bíró Sándor réty református lelkész, mindent elkövettek ennek érdekében. A városba vonult az Erdővidékről kiszorult 12. honvédszázalaj zöme is. November 27-én Balázs lakása előtt nagy tömeg gyűlt össze, ekkor a parancsnokot fegyveres honvédek kísérték a székház felé. Balázst korábban honvédek fogták el, mivel csónakkal jött a város felé az Olt folyón az ellenség táborának irányából. Szabó Ferenc káplár a letartóztatott őrnagyot a székházhoz akarta kísérsni, de Balázs kérte, hogy engedjék a tömeghez szólni. Vajasdi Lajos szerint Balázs kifejtette, hogy a személy- és vagyonbiztonság érdekében jónak látta az ellenséggel a megadásról egyezkedni, mivel egész Erdély elesett. Erre a tömeg azt ordította, hogy „Nem igaz!” és „Halál az áruló fejére!” Szabó káplár ekkor széttépi Balázs kabátját, s kiestek a levelei. Azt, hogy ezek mit tartalmaztak, Vajasdi később sem tudta meg.⁵⁵ Ezután a tömeg Balázsnak akart esni, de mintegy 20–30 honvéd megmentette a széttépéstől. A honvédek Balázst a székház előtt kikötötték. Másnap bevezették a székházba tárgyalás céljából, azonban, hogy itt mi történt, azt Vajasdi szintén nem tudta.⁵⁶ A tárgyalás estig elhúzódtott, és a tömeg kezdte azt hinni, hogy nem születik meg az általa várt ítélet. Ekkor Jeney József marosszéki nemzetőr őrnagy, aki a székely tábor maradványaival húzódtott vissza Háromszékre, bement a székházba, és a továbbiakról egy Kossuth Lajos kormányzóhoz 1849. június 29. után írt levelében így fogalmazott: „Sőt, hogy csaták legyenek⁵⁷, arra nézve igen hatalmas tényező, - mennyiben az áruló Balázs őrnagyot én vétettem ki a nép közé, hol az, és a 12^{ik} h[onvéd]százalaj millióba tépte, és én mondám, halál azon felsőbb fejére, ki megadásról beszél.”⁵⁸ Vajasdi Lajos visszaemlékezése szerint a nép kihurcolta Balázst a tárgyalóteremből, ütötte-verte és szurdosta. Végül egy honvéd, aki iránt Balázs több jót tett, lelőtte. Ezután a lemeztelenített és szétmarcangolt testet a székely huszárok lovai taposták meg. Vajasdi a borzalmas látványról így írt: Balázs „utolsó perceit sokan is megkönnyeztük, főképpen midőn láttuk, hogy neje az ablakból látja férjét ezen helyzetbe”.⁵⁹

⁵⁴ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien. Hofkriegsrath. Varia. Karton 3. Heydte 1848., 1850. ; Lázár János alszázadosra lásd: *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes*. Wien, 1848. 268.

⁵⁵ K. Horváth Ignác szerint a levelek között olyanok is voltak, amelyek Balázsnak az ellenséggel való együttműködésére utaltak. K. Horváth: *Töredékek az 1848 és 1849^{ki} székely hadjáratokról*, 29. Hasonló álláspontot képvisel: Dálnoki Incze: *Irtóháború*, id. mű.

⁵⁶ *Vajasdi Lajos visszaemlékezése*.

⁵⁷ Értsd: Háromszék vállalja az önvédelmi harcot.

⁵⁸ MNL OL Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és a kormányzó elnökségi iratok. H2. 1849:696. Jeney József levele Kossuth Lajoshoz.

⁵⁹ *Vajasdi Lajos visszaemlékezése*.

Az eseménynek főszereplője volt Gál Dániel. Béldi Gergely liberális birtokos a Háromszék önvédelmi harcáról írt „jegyzőkönyvében” így értékelte Gál szerepét Balázs Manó nyilvános kivégzésében: „Az erdővidéki őrvonali parancsnokság honvédőrnagy Balázusra bízta. – Gyanú támad ellene, hogy a császáriakkal tractál, Szentgyörgyön megjelenvén, a főtiszt szobájából erőszakkal kihurcolják, kínozzák, ütik, szúrják, végre bitófához kötik, sikerült a népet meggyőzni, hogy előbb ítéletet kell felette tartani, börtönbe zárják. – Másnap összeül a hadi törvényszék, s míg bűnét vizsgálja, a nép feltöri a börtönt, kitépi a szerencsétlent, egész nap hurcolja, kínozza, míg végre könyörületességből egy honvéd meglövi. – Holttestén sem szűnven a nép bosszúját űzni. A nép dühe ezen borzasztó példája 28^{ik} novemberis történt s Gál Daninak tulajdonítatik.”⁶⁰ Béldi adatai az ügy szempontjából rendkívül nagy fontossággal bírnak. Egyrészt megtudhatjuk, hogy valóban volt hadbíróvási tárgyalás, de hogy az ítélkező testület kikből állt, vagy azt, hogy ki képviselte a vádat, nem ismerjük. Sőt még azt sem, hogy egyáltalán mi hangzott el ott, s hogy miért húzódtott el a tárgyalás.⁶¹

A korabeli jogszabályok szerint egy főtiszt felett csak a hadbíróóság ítélkezhetett. A magyar honvédsereg fegyelmi jogszabályait 1848 őszén Rácz Vilmos⁶² hadbíró százados állította össze az Országos Nemzetőrségi Haditanács felkérésére. A szerző elsősorban a császári-királyi hadsereg törvényeit alkalmazta a honvédseregére. A hadbíróóság kizárólag katonákból állhatott, a vádlottak ügyvédet nem fogadhattak, a mentő körülmények mérlegelése kizárólag a hadbíró feladata volt.⁶³ A hadbíróóság lehetett rendes vagy rögtönítélő, ezek alkalmazását az elkövetett bűn jellege határozta meg.

Melyek lehettek a vádpontok? Az általános felfogás szerint Balázs szándékosan szabotálta Erdővidék védelmét, ami az ellenséges erők sikerét eredményezte.⁶⁴ Egyébiránt ezért a vétekért a bűnösnek rögtönítélő bíróság elé kellett állnia, és ha a tényállás bizonyítást nyert, az ítélet csak halálos lehetett.⁶⁵ Az ellenséggel való direkt összejátszás tényét teljesen kizárni nem lehet, azonban több adat is valószínűtlenné teszi ezt. Először az, hogy Heydte nem tud arról, hogy támadását Balázs őrnagy konstruktívan segítette volna.⁶⁶ Másrészt az erdővidéki vonal Háromszék védelmének leggyengébb láncszeme volt. December elején Heydte ismét betört a régióba, lefegyvereztette a helyi nemzetőrséget, és elfogatta Pap Mihály őrnagyot, Balázs utódját. Az utóbbi az eseményekről később jelentést készített, de Balázs áruló szerepéről nem írt, ugyanakkor kifejtette, hogy Erdővidék védelmét a helyi erők-

⁶⁰ Kolozsvári Állami Levéltár. Fond 324. Béldi család levéltára. Nr. 226. *Uzoni Béldi Gergely jegyzőkönyve a magyar forradalomról 1848 végéig Erdélyben*. 15.

⁶¹ *Vajdasdi Lajos visszaemlékezése*.

⁶² Életrajzát lásd: Bona Gábor: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, 2008–2009. 2. köt. 255.

⁶³ *A hadi fenyítőtörvények a magyar honvédseregére alkalmazva*. Szerkeszté Rácz Vilmos százados és habíró. Budapest, 1848. 100.

⁶⁴ Ez a felfogás tükröződik Kézdivásárhely városának Csíkszékhez intézett felhívásában. Kézdivásárhely, 1848. december 4. (Másolat. Lelőhely: MNL OL Teljhatalmú országos biztosok. F245. Teljhatalmú országos biztosok iratai. 2. csomó. 1849:5245.), illetve Kővári László későbbi cikkében. Kővári László: *A székely nép*. Közlöny, 2. évf. (1849.) 46. sz. 161.

⁶⁵ Rácz: *Hadi fenyítőtörvények*, 155.

⁶⁶ Heydte, August: *Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849*. Leipzig, 1863. (2. kiadás) 155.

kel minden igyekezete mellett sem tudta megoldani.⁶⁷ Balázs őrnagy együttműködésére az osztrák katonai forrásokban sem sikerült adatokra bukkanni.⁶⁸

Forrásaink alapján sokkal inkább alkalmazható volt Balázs őrnagy esetére a törvénykönyv XIV. cikke. E szerint: „Aki valamely erős hely feladásáról gyáva, vagy veszélyes beszédeket tart, a körülmények fontossága szerint, rendes hadi törvényszéken, vagy rögtön elítélendő, és derék bajtársainak szemek előtt elvonandó.” Ezt erősíti Heydte műve is, aki szerint Balázs belátta, hogy a további fegyveres ellenállás értelmetlen, és hajlandó lett volna magát alávetni Puchner proklamációjának, azaz a fegyvert letenni.⁶⁹ Balázs tehát meggyőződött a helyzet kilátástalanságáról, és a kapituláció érdekében nyilatkozott az őt elfogó honvédek és a tömeg előtt.⁷⁰ Itt már csak az szorul tisztázásra, hogy a letartóztatott őrnagy ezt a harc közben is tette, vagy csak az elfogása után. Az előbbiért ugyanis agyonlövés, míg az utóbbiért fogság járt.⁷¹ Ezt a kérdést az egykorú források hiányában minden kétséget kizáróan nem tudjuk eldönteni.

Tisztázásra szorul a lefoglalt iratok kérdése, hiszen azok perdöntő bizonyítékul szolgálhattak a hadbírósi eljárás során. Csakhogy azok még egy héttel később is Gál Dániel birtokában voltak. A Háromszéki Kormányzó Hivatal ugyanis ekkor szólította fel őt ezek és a lefoglalt pénz beszolgáltatására.⁷² A korabeli jogszabályok szerint Gál mint polgári személy nem lehetett tagja a hadbírósnak, ámde akkor az utóbbi mi alapján folytatta le a bizonyítási eljárást?

Gál Sándor ezredes, a székelyföldi hadosztály későbbi parancsnoka azt állítja visszaemlékezésében, hogy Balázs szándékosan vonta ki alakulatait a hadszíntérről, összejátszott az ellenséggel, a veszte azonban az lett, hogy beosztottjait is beavatta a terveibe, akik hazafias kötelességből jelentették ezt, letartóztatták, és Sepsiszentgyörgyre kísérték. A „népbíróság” vezetője maga Gál volt, a tárgyalás során Balázs bűnössége bizonyítást nyert, azonban a nép attól tartva, hogy a büntetés nem halálos lesz, kiragadta őt a tárgyalóteremből, és meglincselték. Az utóbbit Gál „mindenki felett álló tekintélyével” sem tudta megakadályozni.⁷³

Bár Gál emlékiratában az események és történések összemosódnak, közlését mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül. Tisztázásra szorul azonban, hogy Gál, aki ekkor még százados volt, hogyan lehetett egy őrnagy felett ítélkező hadbírósi vezetője, de egyértelműen kiderül, hogy a felizgatott nép halálbüntetést várt, ugyanakkor a bíróság ítéletet még nem hozott. Azaz a bíróság valamilyen oknál fogva hezitált az elvárt ítélet meghozatalánál.

A népitéletben résztvevők még a holttestet sem kímélték, a városi tanács pedig képtelen volt a helyzetet kezelni. Ekkor érkezett meg Zsigmond Jakabné, született Kovács Lília, Kovács Gábor sepsiszentgyörgyi főbíró lánya. Kovács Lília a tömeghez beszédet intézett, mire az felhagyott a holttest gyalázásával. Ezután Kovács Lília eltemettette Balázst az úgyneve-

⁶⁷ HL A kolozsvári Csány-levéltár anyagáról készített mikrofilm másolatok. 209. d. 1849:4152. Pap Mihály alezredes levele Szent-Iványi Károlyhoz. Kézdivásárhely, 1849. június 2.; Egyed: *Háromszék 1848-1849*, 171–173.

⁶⁸ Hermann Róbert és Csikány Tamás szíves közlése.

⁶⁹ Rác: *Hadi fenyítőtörvények*, 158.; Heydte: *Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges*, 155. Arról azonban, hogy erről személyesen tárgyaltak volna, Heydte nem nyilatkozik.

⁷⁰ *Vajasdi Lajos visszaemlékezése*; vö. Jeney József idézett levelével.

⁷¹ Rác: *Hadi fenyítőtörvények*, 158–159.

⁷² Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy / Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe (a továbbiakban: SÁL) Fond 8. nr. 5994. fol. 31.

⁷³ *Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból*. Fordította: Zágonyi Zsolt. Csíkszereda, 2006. Bibliotheca Transsylvanica 49. 26.

zett „akasztófagödörben”, amely az Őrkő nevű hely alatt volt. Később kiásatta a holttestet, és a református temetőben helyezték végső nyugalomra Balázst, egyházi szertartás nélkül.⁷⁴

A népítélet híre bejárta Erdélyt. Wesselényi József bárónő – Bánffy János báró Küküllő megyei főispán felesége – az esetről így emlékezett meg a naplójában: „Emlékszem egy Balázs nevű kapitányra, kire annyira gyanakodtak a katonái, hogy Székelyföldön összeaprították.”⁷⁵

A lincselés elrettentő erejét reprezentálja Vargyasi Daniel Gábor bardóc-fíúszéki birtokos, Udvarhelyszék későbbi főkirálybírójának esete. Ő 1848 novemberében először Kőröspatakra, majd Sepsiszentgyörgyre menekült. Itt kapta meg Heydte levelét, hogy Bardóc-fíúszék királybírójának nevezték ki a császári hatóságok által november 17-én tartott székgyűlésen. Daniel lelki szemei előtt Balázs esete villant fel, így azonnal elment a levéllel P. Horváth Albert főkirálybíróhoz, aki azt tanácsolta, hogy szerezzen be egy orvosi bizonyítványt, és a „betegségére” hivatkozva udvariasan utasítsa el a Heydte által felkínált hivatalt.⁷⁶

A következők

Háromszék politikai és katonai vezetése feltehetőleg nem volt elragadtatva a sepsiszentgyörgyi eseményektől, hiszen az eset kellőképpen reprezentálta, hogy a tömegmozgalmakat nem minden esetben képesek irányítani. Ugyanakkor rendezni kellett egy kényes kérdést is: Balázs Manó meglincselése, függetlenül annak bűnösségétől vagy ártatlanságától, mindenképpen törvénytelen volt. Ebben az esetben a helyi hatalom képviselőinek intézkedni kellett volna a tettesek és felbujtóik felelősségre vonásáról, ami ebben a politikai helyzetben csak olaj lett volna a tűzre. Csak egy megoldás kínálkozott: olyan határozatot kellett hozni a székgyűlésen, amely leveszi a felelősséget a törvényhatóság válláról. Így nem tekinthető véletlennek, hogy ebben az ügyben a közgyűlés az alábbi határozatot hozta: „9. Balázs kapitány (!), az önkéntesek majora hazaárulónak nyilvánítottván, elfogatott és rögtönítélet alá vonatott – miután az ítélet kimondása előtt az önkéntesek által elvégeztetett.”⁷⁷ Azaz Balázst Háromszék egyeteme nyilvánította hazaárulónak, így a cselekmény személyhez nem köthető. Ugyanakkor a népítélet végrehajtóiként a honvédeket jelöli meg, holott ebben a határőrök mellett a polgárok közül is többen részt vettek.⁷⁸ Heydte szerint a lincselés a kormánybiztosok támogatásával történt, akik az eset után kijelentették, hogy így jár minden hazaáruló.⁷⁹ Utóbbi közlését azonban egykorú forrással megerősíteni nem tudjuk.

⁷⁴ Székely Nemzet. Politikai, társadalmi és közgazdászati lap. Sepsiszentgyörgy. 8. évf. (1890) 134. sz. 30.; Harsányi Zsolt: *Zsigmond Jakabné*. Székely Újság. Kézdivásárhely. Szerkeszti: Molnár Emil. 33. évf. (1936) 48. sz. 2.

⁷⁵ Báró Bánffy Jánosné Wesselényi József bárónő emlékirata az 1848-49-i élményeiről. Sajtó alá rendezte és életrajzot írt hozzá: Kelemen Lajos. Kolozsvár, 1931. 30.

⁷⁶ Az 1848. november 17-én Székelyudvarhelyen tartott tisztújításra lásd: Pál-Antal Sándor – Zepezsaner Jenő: *Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszéken. Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok*. Székelyudvarhely, 2005. 162–163.; Ugron Lázár ideiglenes királybíró levele Gál Dániel bardócszéki dullónak. Székelyudvarhely, 1848. november 20. Pál-Antal–Zepezsaner: *1848-1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszéken*, 165.; Ádám Éva: báró Daniel Gábor Udvarhelyszék utolsó főkirálybírójának ismeretlen emlékezései. Szeged, 1938. 6.

⁷⁷ SÁL Fond. 74. 1848-49. 23fol. 39r. Közli: Egyed: *Háromszék 1848-1849*, 146–147.

⁷⁸ A kollektív döntésre hívja fel a figyelmet: Heydte: *Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges*, 155.

⁷⁹ Heydte: *Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges*, 155.

Nem tekinthető véletlennek tehát, hogy a magyar kormányzervek nem feszegették a kérdést. Ellenben a császári hatóságok a szabadságharc leverése után nyomozást indítottak az ügyben. Kovács István kapitány, háromszéki kerületi biztos a holttestet felkutatattatta, azt Brassóba szállították, ahol a háromszékiek tiltakozása ellenére nagy katonai pompával tették el.⁸⁰ Ekkor költözött Brassóba Balázs Manó özvegye és árvája.⁸¹ Az utóbbi később szintén a katonai pályát választotta, és szép karriert futott be a császári királyi hadseregben. Altábornagyi rendfokozattal vonult nyugdíjba, emellett elnyerte a bárói címet.⁸²

Összegzés

Dolgozatomban Balázs Manó honvédőrnagy életpályájának felvázolására tettem kísérletet. Kutatási eredményeimet az alábbi pontokban összegzem:

Balázs Manó katonatiszti pályája átlagosnak tekinthető, nem tartalmaz olyan elemeket, amelyek arra utalnának, hogy ő 1848-ban a magyar kormányzat ellensége lett volna. Nem lehet kizárni, hogy 1848. május 16-án az erdélyi főhadparancsnokságtól kérte az áthelyezését, ebből azonban mélyreható következtetéseket levonni nem lehet, még akkor sem, ha a székelység és a magyar kormányzat iránti ellenszenvvel indokolta a kérelmét. Az uzoni események után ezredének fegyelme mélyponton volt, őt is megfenyegették, így nem meglepő, hogy Balázs más alakulatnál kívánt szolgálni. Ezt tekinthetjük egy adott pillanatban megfogalmazott állásfoglalásnak, nem pedig az egész katonai pályafutását meghatározó véleménynek. Azonban, ha az 1848-ban megfogalmazott áthelyezési kérelmeket vizsgáljuk, akkor lépten-nyomon belefutunk effélékbe. Ennek szemléltetésére Nehiba József őrnagy esetét vázolom fel. Ő századosként szolgált a 62. (Turszky) sorjalogezredben. 1848. július 9-én levélben kérte Vay Miklós báró erdélyi teljhatalmú királyi biztostól, hogy a Szeth János alezredesi kinevezésével megürült zászlóalj parancsnoki beosztást ő kaphassa meg. Addig szívesen átvinné az ezrede 3. zászlóaljának parancsnokságát, amely ekkor Marosvásárhelyen állomásozott. Kérelmét magyar származásával, a magyar kormányzat iránti ragaszkodásával indokolta. Felterjesztése annyira hatásos volt, hogy még a 11. honvédszászlóalj parancsnokává is kinevezték. Ettől függetlenül a szabadságharcot a császári oldalon harcolta végig. Felmerülhet a kérdés, hogy Nehiba fent idézet kérelméből lehet-e azt a véleményt formálni, hogy ő a magyar kormányzat híve lett volna 1848-ban. Válaszunk csak nemleges lehet.⁸³

Azt sem tudjuk megerősíteni, hogy Balázs kegyetlen, a hatalmával visszaélő határőrtiszt lett volna. E téren még további kutatásokra van szükség. A botbüntetés alkalmazása általános volt 1848-ig a császári-királyi hadseregben, sőt még a forradalom tábornokai (Görgei

⁸⁰ Demeter Lajos kutatásai szerint az alábbi személyek ellen folyt vizsgálat Balázs őrnagy lincselése és holttestének meggyalázása vádjával: Kósa Dénes székely határőr és sepsiszentgyörgyi nemzetőr, Salati Mózes polgár és nemzetőr, Vásárhelyi Antal székely határőr huszár és sepsiszentgyörgyi nemzetőr, Kovács Lajos székely határőr (Kilyén) és Császár Károly székely határőr. Demeter Lajos – Demeter László: *Honvédnévkönyv. Sepsiszentgyörgyiek 1848-1849-ben*. Barót, 2008. 62., 137., 185., 215-216., 246.

⁸¹ ifj. Gödri Ferenc: *Sepsi-Szent-György város története*. In: Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezredéves fennállása ünnepére. Sepsiszentgyörgy, 1899. 93.

⁸² Erre vonatkozólag lásd: HL A Magyar Királyi Honvédség tiszti anyakönyvi lapjai. 1868-1910. 48643. báró Balás Emánuel altábornagy. (1839-1926); Gudenus János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája*. Budapest, 1990. 1-5. köt. I. 81.

⁸³ MNL OL H.113. Szn. Nehiba József százados levele Vayhoz. Nagyszeben, 1848. július 9.; Bona: *Tábornokok és törzstisztek*, 540., 659-660.

Artúr, Perczel Mór) sem riadtak vissza az azzal való fegyelmezéstől. Még az önvédelmi harcot vívó Háromszék közgyűlése is kénytelen volt újból bevezetni ezt a büntetésnemet a táborban elharapódzott szökések és italozások megfékezésére.⁸⁴ Geréb Mátyás, a csíkszéki 77. honvédzászlóalj főhadnagya 1849. február 19-én így írt a segesvári táborból: „Bár hogy a rablás keményen meg volt tiltva, embereink mégis iszonyút raboltak, de cirkálóink többeket rablott portékával hol elfogva, hol a tetten érve, máris sokat tartóztattunk vissza. És tegnap a várdán, mi van akkora, mint a Jani ebédlője, annyi rablásért letartóztatott, hogy több már nem fért. Én csupán tegnap 1550 sújtás botot osztattam // per 50 egyre, mert ez a büntetése, aki egy tűhegynit is rabol és 30 a részegeké, ami hasonlólag számtalan van.”⁸⁵ Azaz a botbüntetés alkalmazása Bem táborában is általános volt.

Balázs Manó honvédőrnagyként 1848. november végéig hűségese maradt esküjéhez. Zászlóalj a székely tábor kötelékében egyike volt a leginkább bevethető alakulatoknak. Vonakodása Szászrégen feldúlása után kezdődött, mivel ekkor a székely tábor már felbomlóban volt. Azért nem ítéltjük el, hogy nem sok hajlandóságot mutatott a harcra egy olyan „haderővel”, amelynek a szökések mellett a legfőbb gondja a szászrégeni zsákmány elszállítása volt. A marosvásárhelyi vereség után nem tudta megakadályozni alakulatában a szökéseket, de ekkor a fegyelem a táborban már gyenge lábakon állt. Ugyanakkor – és ez ellentmond minden későbbi gyanúsítgatásnak – vállalta megfogyatkozott alakulata Háromszékre vezetését. Gondoljunk arra, hogy el is hagyhatta volna a magyar zászlót, mint ahogy azt sokan tették ebben az időszakban.

Fentebb már utaltunk arra, hogy az erdővidéki vonal Háromszék védelmének egyik leggyengébb eleme volt. Balázs őrnagy feltehetőleg tárgyalt Heydtével, bár az utóbbi a munkájában erről nem nyilatkozik. A tárgyalás tényét támasztja alá Vajasdi Lajos visszaemlékezése és más, igaz, későbbi forrás. Azt azonban, hogy Balázs tevőlegesen is segítette volna az osztrák támadást, a hadművelethez köthető források nem támasztják alá.

Fontos azt is hangsúlyozni, hogy egy katonai parancsnok számára – ha csak nincs magasabb beosztásban lévő személy részéről tiltás – jogában állt az ellenséges erők vezetőjével bizonyos ügyekben tárgyalásba bocsátkozni.

Kétségtelen tény, hogy az érvényben lévő hadijogszabályok szerint a megadás érdekében történő agitálás bűnnek számított. Fentebb ismertettük az ehhez kapcsolódó büntetési formákat. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ezen törvénycikkek alkalmazása egy politikailag tiszta helyzetben gördülékeny és egyértelmű, de az 1848-ban előállt kusza politikai helyzetben nem feltétlenül az. A magyar országgyűlést és az Országos Honvédelmi Bizottmányt V. Ferdinánd osztrák császár és magyar király törvénytelennek nyilvánította. Ezt követte október 18-án Anton Puchner báró altábornagy, erdélyi főhadparancsnok október 18-án kiadott proklamációja, amelyben átvette az ország rész irányítását, elrendelte a nemzetőri és honvéd alakulatok lefegyverzését. Vagyis az egykori bajtársak halálos ellenségként kerültek szembe egymással. Ehhez járult hozzá még a Kolozsvár eleste (november 16.) után reménytelennek tűnő katonai helyzet, amiről Balázs Manó is tudomást szerzett. Ennek nyomán juthatott arra a meggyőződésre, hogy az egyetlen lehetséges megoldás a kapituláció. Továbbá nem feledkezhettünk meg arról, hogy ebben az időszakban Háromszék még nem döntött az önvédelmi harc vállalásáról, a székgyűléseken több politikai és katonai ve-

⁸⁴ SÁL Fond 8., nr. 5995. fol. 13r. A Háromszéki Kormányzóhivatal átirata Dobai Károly ezredeshez. Sepsiszentgyörgy, 1848. december 23.;

⁸⁵ SÁL Fond. 74. 32 fol. 75v. Geréb Mátyás főhadnagy levele ismeretlenhez. Segesvár, 1849. február 19.

zető a meghódolás mellett nyilatkozott. Így Balázs Manó agitációját a megadás mellett nem tekinthetjük egyedüli esetnek Háromszéken.

Balázs Manó őrnagy meglincselése tipikus példája annak, hogy némely esetekben a politikába bevont tömeg irányíthatatlanná válik. Gál Dániel és politikai elvbarátai, az úgynevezett „Kiskomité” elsősorban a néptömegre támaszkodva próbálta szándékait érvényesíteni. Azaz az önvédelmi harc vállalását a hezitáló politikai és katonai vezetőkkel szemben is kimondatni. Kővári László a Háromszék önvédelmi harcáról írt visszatekintésében így fogalmazott erről: „A látható kormány megett egy láthatatlan kormány emelte fel a fejét, a közvélemény kormánya.”⁸⁶ Kétségtelen tény, hogy a lincselésnek elrettentő hatása volt, a harc ellenzői elnémultak. Azonban a nép kétélű fegyver. A benne rejlő erőt csak az igézza meg, aki azt kezelni is tudja. A probléma, amelyet Johann Wolfgang Goethe nagy német költő a Bűvészinás című versében művészi fokon ábrázolt, nem új keletű. A széki és a városi vezetők nem tudták megállítani a bírósági ítélet kimondása előtt a gyilkosságot és a holttest meggyalázását. Hasonló helyzet állt elő a Brassó elleni katonai vállalkozás esetében, 1848. december elején. Az eresztvényi gyűlésen Gál Dániel és elvbarátai keresztülvitték a Brassó elleni támadás tervét. A katonai vezetők azonban elleneztek azt, mivel joggal félhettek attól, hogy a barcasági város Szászrégen sorsára jut. A tömeg erre ahhoz a házhoz vonult, ahol éppen a tanácskozás folyt, és felgyújtással fenyegették az épületet.⁸⁷ Vida Dániel honvédőrnagy visszaemlékezése szerint a nép körbevette a házat, és Dobai ezredest olyan árulónak nyilvánították, akit el kell pusztítani. Ekkor Vida a leendő apósa kezébe nyomott egy nemzeti színű kokárdát, amellyel Dobai a nép elé lépett, és megéljenezte őt.⁸⁸ Azaz a háromszéki önvédelmi harc katonai vezetői kis híján Balázs Manó sorsára jutottak, de ez persze nem jelenti azt, hogy árulók voltak.

Balázs Manó árulásának története korántsem olyan egyértelmű, mint ahogyan azt eddig általánosan vélték. Nagyon sok a tisztázatlan tényező, ezek pedig döntően befolyásolhatják az ügy megítélését. E nélkül pedig nem törhetünk pálcát minden kétséget kizáróan a feje fölé.

ATTILA SÜLI

A story of treachery: the life of honvéd major Manó Balázs

The paper presents the life of the one-time commander of the 12th battalion of the Hungarian defence forces, major Manó Balázs. It describes his military career until November 27, 1848, when the officer was arrested for high treason, then dragged out from the courtroom during his trial and executed by mob law. Even though both the public and historians has regarded Balázs as a traitor, according to contemporary sources the charges were not proven. In Austrian sources, there are no traces of Balázs's treachery, while the events he was held responsible for, namely the disarmament of Erdővidék by the enemy, took place only after the death of the ill-fated major. The paper also discusses the events at Háromszék and the fate of Manó Balázs's family.

⁸⁶ Kővár: *Székely nép*, 161.

⁸⁷ Egyed: *Háromszék 1848-1849*, 170.

⁸⁸ Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy. Kézirattár. *Vida Dániel fiának feljegyzése* Kelemen Lajos számára édesapja emlékeiről. Kecskemét, 1894. január 25.